

SƏMƏD VURĞUN POEZİYASINDA NİZAMİ OBRAZI

THE IMAGE OF NIZAMI IN THE POETRY OF SAMAD VURGUN

ОБРАЗ НИЗАМИ В ПОЭЗИИ САМЕДА ВУРГУНА

Əlimuxtar MUXTAROV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Gəncə Bölməsi, Nizami Gəncəvi Mərkəzi

alimuxtar@gmail.com

Summary

Samad Vurgun was one of the thinkers who revived Nizami Ganjavi's personality in his immortal works. In addition to dedicating short poems to Nizami Ganjavi, he also kept the Nizami ideal alive in his large-scale works. The poem "Nizami" and the drama "Vagif" are one of such works.

Key words: Nizami Ganjavi, Samad Vurgun, poetry, drama

Резюме

Самед Вургун был одним из мыслителей, возродивших личность Низами Гянджеви в его бессмертных произведениях. Он не только посвятил Низами Гянджеви короткие стихи, но и сохранил идеал Низами в своих масштабных произведениях. Поэма «Низами» и драма «Вагиф» – одно из таких произведений.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, Самед Вургун, поэзия, драма

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus mövqeyi olan xalq şairi Səməd Vurğunun bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, elmi fəaliyyəti də çox rəngarəng olmuşdur. Bu rəngarənglik içində, əlbəttə ki, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin tədqiqi xüsusi yer tutur.

Səməd Vurğunun Nizami Gəncəvi ilə bağlı fəaliyyətini, əsasən, iki istiqamətdə öyrənə bilərik.

1. Bədii ədəbiyyatda Nizami Gəncəviyə həsr etdiyi bədii əsərlər kontekstində;

2. Elmi yaradıcılıq istiqamətində Nizami Gəncəvi haqqında yazdığı monoqrafiyalar, məqalələr kontekstində.

S. Vurğun da ilk növbədə öz dövrünün alimləri kimi XII əsrin Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatının qızıl dövrü olduğu qənaətində olmuşdur.

O, Nizami Gəncəvi yaradıcılığına bələd olandan sonra belə bir qənaətə gəlir ki, Nizami öz türklüyünə, mənsub olduğu Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, əxlaqi keyfiyyətlərinə, milli ruhuna sadıq qalan Şərq şeirində birinci olan şairdir. Nizami Gəncəvi ölməz “Xəmsə”sində təkcə vətəni Azərbaycanın deyil, bütün Şərq dünyasının ədəbi-bədii portretini formalaşdırma bilmişdir. O, bütün insanlığın kədərini duyan, yaşayan və bu yaşantılarını sözə çevirən sənətkar olmuşdur. İnsanlığın, bəşəriyyətin faciəsini özünüküləşdirməyin nəticəsi idi ki, Nizami irsi üçün zaman və məkan çərçivəsi yoxdur. Məhz bu özəlliyinə görə S.Vurğun Nizamini dünənin, bugünün və sabahın dahisi hesab edirdi və onu bütün dövrlərdə zamanın önündə gedən mütəfəkkir adlandırır.

S.Vurğun Nizami Gəncəvi obrazını həm irihəcmli, həm də formaca kiçik olan kiçikhəcmli əsərlərində xatırlamışdır. “Vaqif” dramı da daxil olmaqla, şair Nizami Gəncəvini “Nizami,” “Azərbaycan”, “Fitnə” kimi əsərlərində tərənnüm etmişdir. Bu əsərlərin içində mənə və ideya cəhətdən ən tutumlu, professor Xəlil Yusiflinin də ifadə etdiyi kimi, ən gözəli, əlbəttə ki, “Nizami” şeiridir. Şeirinin çox maraqlı tarixçəsi var.

Belə ki, Akademik Kamal Talıbzadə Səməd Vurğunla bağlı xatirələrində yazır: “Müəyyən mövzu barədə düşünüən vaxtlar bir növ vəcd halında olardı, bütün fikri-zikri, duyğuları ancaq yaradılmaqda olan əsərin meydana gəlməsi, tamalanması üçün cəmləşərdi. Bu vəziyyət şairin iş qabiliyyətini artırır, o daha sürətlə işləyər, daha məhsuldar çalışardı” (1, 129).

Xatirimdədir, 1939-cu ilin avqustunda Kislovodskdə bir-neçə günlük dalgınlığın nəticəsi bir gecədə iki şeirin yaranması

ilə nəticələndi. (“Nizami” və “Fitnə” şeirləri. Hər iki şeir 24 avqust 1939-cu ildə yazılmışdır.) Həmin günü şeirlərin ikisini də atama oxuyub dedi: – Mirzə, kaş ki, bu ilham pərisi tez-tez bizim qonağımız olardı” (1, 129).

Yoğruldu bütün varlığın ümidlə hünərdən,
Şimşək kimi keçdikcə qaranlıq gecələrdən,
Hər kəlməni, hər şeirini bir top kimi atdın,
Sevda yuxusundan bizi vaxtında oyatdın.
Xoş gəldin əzizim, gəlişindən ana yurdu
Dünya evinə bir yeni söz məclisi qurdu...
Keçdikcə nəsillər o sənin söz çəmənindən,
Ellər, obalar dərs alacaqdır hələ səndən.
Ölməz bu gözəl aləmə idrakla gələnlər,
Məna evinin sirrini vicdanla bilənlər.
Sənsən əbədiyyət dediyim sevgili dildar,
Daşlarda, çiçəklərdə, ürəklərdə adın var.
Aydanmı , günəşdənmi yarandın, de, nədənsən?
Xalqın gözü də, qəlbi da, vicdanı da sənsən (3, 2).

“Nizami Gəncəvi 870 – məqalələr toplusu” məcmuəsindən oxuyuruq: “1947-ci il iyun ayının 3-də Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının böyük salonunda Nizaminin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş elmi konfrans açıldı. Azərbaycan ziyalıları adından Stalin mükafatı laureatı şair Səməd Vurğun çıxış etdi. O, ziyalılar adından partiyaya, hökumətə və sovet xalqının rəhbəri Stalin yoldaşa söz verdi ki, Azərbaycan ziyalıları Nizaminin xatirəsini müqəddəs saxlayaraq sovet sosialist mədəniyyətini daha da inkişaf etdirəcəkdir. Səməd Vurğun öz çıxışını Nizamiyə həsr etdiyi ilhamlı bir şeirini oxumaqla qurtardı. Azərbaycan sovet ədəbiyyatında Nizami Gəncəvi obrazını öz dolğunluğu ilə tərənnüm etdirən şeirlərdən biri məhz Səməd Vurğunun “Nizami” şeiri idi. Səməd Vurğun yeddi beytlik bu şeirində şair məhəbbətini ifadə edir, sənətinin qüdrətindən, əsərlərinin təsirindən, idrakın ölməzliyindən bəhs açırdı” (2, 58).

Şair “Fərhad və Şirin” pyesinin mövzusunun “Xosrov və Şirin”

poemasından götürmüşdür. “Leyli və Məcnun” poemasını ana dilimizə tərcümə etmişdir. Əlbəttə ki, bütün bu əsərlər Nizami haqqında olan elmi tədqiqatlarının nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır.

Onun “Dahi Azərbaycan şairi”, “Nizami Gəncəvi və müasir dövrümüz”, “Nizami Gəncəvi – böyük humanist”, kimi elmi mətnləri vardır.

Nizaminin 800 illik yubileyi dövründə komissiya rəhbəri S.Vurğun olmuşdur. O, Nizami irsinin tədqiqi və tərcüməsini şairlərin, elm adanlarının qarşısına məqsəd kimi qoymuşdur. Hətta konkret mövzu istiqamətləri müəyyənləşdirirdi ki, bu səpkidə işlənilsin. “Nizami və Şərq ədəbiyyatı”, “Nizami və Qərb ədəbiyyatı”, “Nizami romantik görüşlərin banisi kimi”, “Nizami yaradıcılığında beynəlmiləçilik motivləri”, “Nizaminin ədəbi üslubu”, “Nizaminin dünyagörüşü” kimi mövzu istiqamətləri müəyyənləşdirirdi ki, həmin mövzular bu gün də aktuallığını itirməyib.

S.Vurğun Nizami irsinin təbliğini tədqiqindən vacib hesab edirdi. O, Nizaminin Azərbaycan şairi olduğunu dünyaya çatdırmaq üçün var gücü ilə çalışırdı.

S.Vurğunun N.Gəncəvi haqqında olan fikirlərinə sadəcə bir şairin sələfi haqqında poetik düşüncəsi kimi baxmaq olmaz, bu doğma yanaşma dərin elmi axtarışların məhsulu idi.

S.Vurğun humanizm və vətənpərvərliyi Nizami yaradıcılığının təməl mövzusu hesab edirdi. Eyni zamanda S.Vurğun N.Gəncəvini demokratik dəyərlərin tərənnümçüsü adlandırırdı. O qeyd edirdi ki, Nizami Gəncəvi XII əsrdə xalqın idarə olunmasını mənəvi zənginliyə malik olan hökmdarlara tapşırmaq niyyətində idi.

Əgər Nizamiyə qədər İran ədəbiyyatı qabaqcıl idisə, Nizami və onun arxasınca gələn ədiblərin fəaliyyəti nəticəsində bu qabaqcıllıq Azərbaycan klassik ədəbiyyatına keçdi.

Nizaminin 500 dən artıq davamçısı vardır ki, onlar şairin əsərlərinin motivləri əsasında xeyli sayda əsərlər yazmışlar.

Ölməz könül, ölməz əsər,
Nizamilər, Füzulilər.
Əlin qələm, sinəm dəftər,

De gəlsin hər nəyin vardır.

Deyilən söz yadigardır (4, 8),

– deyən şair, məşhur “Azərbaycan” şeirində də dahi Nizamini xatırlamadan keçməmiş, eyni zamanda onu Azərbaycanın yadigarı hesab etmişdir.

1937-ci ildə qələmə aldığı “Vaqif” pyesində Nizami Gəncəvi ilə bağlı qaldırdığı məsələ öz aktuallığını bu gün də itirməmişdir. Xüsusilə, Qacarın Firdovsini önə çəkərək fərəhlənməsi və Azərbaycanı kiçik görməsinə qarşı, şair Nizami Gəncəvi sevgisini ortaya qoyur və onun adı ilə ölkəmizin vəhdət təşkil etdiyini vurğulayır.

Bu dövlət, bu cəlal, bu şanlı saray

Göylərin büsatı o ulduz, o ay

Sizə tapşırılsın bu gündən gərək,

Ancaq bir şərtim var..

– Buyurun görək!

– Gərək fars dilində yazsın sənətkar.

– Aldada bilməmiş dünyanın varı

Bir məslək eşqilə yaşayanları!

Mən ellər bağında azad bir quşam

Mənsəbə, şöhrətə satılmamışam!

– Ayağı çarıqlı kiçik bir ölkə

Böyük Firdovsilər yaratdı bəlkə?!

– Dayan!!!...Bu bağçanın hər bir budağı

Üstündə min çiçək, min gül bitirmiş

Sizin güldüyünüz çoban torpağı

Nizamilər, Füzulilər yetirmiş!!!

– Nizamiyə bax, Füzuliyə bax...

– Günəşi örtəndə qara buludlar,

Yenə günəş adlı bir qüdrəti var (5, 108).

QAYNAQLAR

1. Akademik Kamal Talıbzadə. “Sənətkarın şəxsiyyəti” (“Mən ellər oğluyam” xatirələr kitabı). Bakı, Gənclik, 1984

2. Gəncəvi N. “Bibliografiyası” (Anadan olmasının 870 illiyinə həsr olunur). Bakı, 2012
3. Səməd Vurğun. “Nizami”. “Ədəbiyyat” qəzeti, 12 oktyabr, 1939
4. Səməd Vurğun “Seçilmiş əsərləri”. II cild. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2005
5. Səməd Vurğun “Seçilmiş əsərləri”. IV cild. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2005